

POLKU 2.0-työn juurruttaminen ja vaikutusten arviointi

Anna-Stina Kuula, Mira Ruth-Viitanen, Alisa Aaltonen, Birgitta Mannila, Mikael Puurtinen, Meri Nikkanen, Elisa Vallius

Elokuu 2023

Sisältö

Johdanto.....	3
Lähtökohdista tuloksia ja vaikuttavuutta.....	4
Polkukartta-sivuston toteutus	5
Polkukartta-sivuston jalkautus ohjaushenkilöstölle	8
Aineistojen juurrutus osatoteuttajaorganisaatioissa	8
Kestävyys ja vastuullisuus -moduuli EduFutura-tarjottimelle	10
Työelämäyhteistyö ja kestävyysagenttitoiminta.....	11
Viestintä juurrutuksen yhteydessä	13
Oppilaitosyhteistyö ja siirtymien kehittäminen	15
Yhteistyö hankeaikana.....	15
Yhteistyön jatkuminen.....	17
Oppilaitos- ja työelämäsiirtymien kehittäminen	19
Hanketyön ja -kokonaisuuden arviointi	22
Pohdintaa ja jatkokehitysideoita	28

Johdanto

POLKU 2.0 -hankkeen toteutus alkoi syksyllä 2021 lähtötilanteen kartoituksella mukana oleville oppilaitoksille. Kartoituksen tavoitteena oli tukea niin hankkeen toteutusta, kuin sen tulosten juurruttamista ja käyttöön jäämistä hankeajan jälkeen. Jälkikäteen voidaan todeta, että lähtökohta-analyysillä on ollut merkittävä rooli hankkeen toteutuksessa sekä sen vaikuttavuudessa. Iloksenne olemme voineet todeta lähtökohta-analyysistä ja työelämäkartoituksesta poikineiden koulutuspilottien toteutusmuotojen herättäneen kiinnostusta eri organisaatioissa niin hankeajana, kuin jatkokäyttöä ajatellen.

Tärkeänä lähtökohtana oli alusta saakka tavoite varmistaa hankkeen tulosten vakiinnuttaminen organisaatioiden toimintaan pitkällä tähtäimellä. Yhtenä juurruttamistyön osa-alueena on ollut mahdollistaa hankkeen aikana tuotetun laajan koulutussisällön sijoittuminen oppilaitoksiin ja pitämään yllä hankeajaisia yhteiskehittämisen kokemuksia EduFutura-toiminnan kautta. Vastaavasti tavoitteena oli Polkukartta-sivuston jalkauttaminen osaksi TE-palveluiden ja koulutusorganisaatioiden ohjauskäytänteitä.

Tässä raportissa käymme läpi hankkeen toteutusta lähtökohdista tuloksiin, keskittyen erityisesti oppilaitosyhteistyöhön, aineistojen juurruttamiseen, työelämäyhteistyöhön sekä oppilaitos- ja urasiirtymien edistämiseen. Pohdimme myös hankkeen toteutusta ja sen arviointia.

Lähtökohdista tuloksia ja vaikuttavuutta

POLKU 2.0 -hankkeen tavoitteena oli tuottaa Keski-Suomeen uudenlainen pysyvä täydennyskoulutuskokonaisuus, joka tukisi maakunnan yrittäjiä ja pk-yrityksiä sekä näiden tulevaa työvoimaa kestävyyssiirtymään sekä bio- ja kiertotalouden mahdollistamiin uusiin toimintamalleihin. Syntyneen täydennyskoulutuskokonaisuuden tulevaisuudesta kerrotaan jäljempänä tässä raportissa. Hankkeen toimenpiteet eri työpaketeissa tähtäsivät kauttaaltaan saavutettujen valmiuksien ja toimintojen jatkuvuuden varmistamiseen, sillä valitettavan usein hankeaikana hyvin toimineet käytännöt on vaikea saada elämään normaalissa työarjessa erilaisten syiden vuoksi.

Lähtökohtana oli hyödyntää kokonaisuuden kehittämisessä EduFutura-yhteistyön kautta saatua käytännön kokemusta eri oppilaitosten yhteistyössä toteuttamista opintokokonaisuuksista. EF-kokemuksia ja yhteiseen opetukseen liittyviä haasteita kartoitettiin hankkeen alussa laajasti. Tästä työvaiheesta, sen haasteista, toimenpiteistä ja tuloksista olemme koonneet erillisen [Lähtökohta-analyysiraportin](#).

Hankkeen tavoittavuuden ja vaikuttavuuden kannalta digitaalisiin ratkaisuihin liittyvät valinnat olivat työskentelyn alkuvaiheessa tärkeässä osassa. Tapasimme muun muassa useita koulutushankkeiden edustajia keskustellaksemme heidän ratkaisuistaan ja niiden käyttöön liittyvistä kokemuksista.

Hankkeen yhtenä onnistuneena käytänteenä pidettiin digipedagogiikan tiimin perustamista, jonka työ painottui työpaketin 2 vaiheisiin (opetussisällön tuotannon tukeminen ja siihen liittyvät digitaaliset ja pedagogiset ratkaisut), mutta joka toimi aktiivisesti järjestelmäratkaisujen ja Polkukartta-sivustoon sekä aineistojen jatkokäyttöön liittyvien selvitysten ja valmistelujen saralla. Osana digipedagogiikkatiimin työtä oli myös huolehtia aineistojen ja pilottien toteutukseen liittyvien seikkojen saavutettavuudesta.

Koulutuspilottien käyttöön valittiin Howspace-oppimisympäristö, joka mahdollisti osallistujien liittämisen työtiloihin ilman oppilaitostunnuksia. Työtilan haasteena on, että se ei hyödynnä vahvaa tunnistautumista eikä siten sovellu tutkinto-opetukseen sellaisenaan. Alusta oli osallistujien mukaan helppokäyttöinen ja tarkoitukseen sopiva. Koulutuspilottien käytännön ratkaisusta ja toteutuksesta voit lukea tarkemmin raportista [Kestävyyskoulutusta eri kohderyhmille](#).

Jatkokäyttömahdollisuuksien varmistamiseksi opetusmateriaalit tuotettiin yleisesti käytössä olevilla Office-formaateilla huomioiden saavutettavuuteen liittyvät seikat ohjelmallisesti sekä visuaalisesti. Aineistot tarjottiin opiskelijoille saavutettaviksi vietyinä pdf-dokumentteina. Videotallenteet tarjottiin tekstitettyinä. Sisällöissä on myös pyritty selkeään kieleen ja mahdollisimman ymmärrettävään esitysmuotoon, ja jatkokäyttöä tukemaan olemme tarjonneet niin teksti- kuin videomuotoiset aineistot. Vaikka tarjolla on erilaisia visuaalisia ja modernimpia ratkaisuja, on niiden saavutettavuuden varmistaminen usein haasteellista, minkä lisäksi ne saattavat vaatia käyttäjältä erilaisia ohjelmistoja, sovelluksia tai käyttäjätunnusten rekisteröintiä. Valitsemamme aineistomuodot saimme upotettua Howspace-työtiloihin siten, että niiden käyttöön ei tarvittu erillisiä sovelluksia tai käyttöoikeuksia. Aineistot ovat myös näissä valituissa muodoissa helppo päivittää tarvittavilta osin, esimerkiksi käytäntöjen, politiikan jne. muuttuessa. Tietoturvaa pyritään vahvistamaan jakamalla aineistot jatkokäyttöön Jyväskylän yliopiston palvelimilta, jolloin niiden käyttöaika ja -oikeuksia on mahdollista hallita kootusti. Aineistot linkitetään [Avointen oppimateriaalien kirjastoon](#), josta ne ovat avoimesti saatavilla eri organisaatioiden ja yksityisten käyttäjien hyödynnettäviksi.

Muun muassa Digivisio 2030 -työn myötä keskusteluun ovat nousseet myös eurooppalaisen osaamismäärittelyn haasteet ja tavoitteet. Yksi esille nousseista tarpeista on aiempaa pienempien osaamiskokonaisuuksien tarjoaminen, mihin Polkukartta-aineistot tarjoavat mainiota sisältöä niin itsenäisesti kuin oppilaitoksissa omaksuttavaksi.

Polkukartta-sivuston toteutus

Hankkeen näkyvänä lopputuotteena on Polkukartta.fi-sivusto, joka kokoaa yhteen hankeaikaista toimintaa, tietoa koulutusmahdollisuuksista sekä tukea koulutukseen hakeutumiseen muun muassa ohjausalan toimijoille, yksityisille henkilöille sekä yritysten edustajille. Lisäksi Polkukartta inspiroi sisällöillään mikro- ja pk-yrityksiä kestävyyssiirtymän polulle.

Polkukartta-sivuston toteutusta rakennettiin palvelumuotoilullisin menetelmin kevästä 2022 lähtien toteuttamalla ensimmäisessä vaiheessa sisäinen kysely sivuston rakenteesta ja toiminnallisuuksista sekä sen mahdollisista käyttäjäryhmistä ja näiden tarpeista. Tämän vaiheen

kautta muodostettiin ymmärrystä palvelusta ja sen vaikutuksista tekemällä vaikutuskartta (Impact Map, Kuva 1.) tunnistetuista käyttäjäryhmistä ja heidän tarpeistaan. Työskentelyn tavoitteena on

1. tehdä selkeäksi syy, miksi tuotetta tai palvelua tehdään,
2. tunnistaa erilaiset toimijat, jotka käyttävät tuotetta tai palvelua tai vaikuttavat sen käyttämiseen,
3. määrittää vaikutukset, joita halutaan saada aikaan,
4. ideoida ratkaisuja, joiden avulla vaikutukset voidaan toteuttaa.

Olennaista on huomata, että kaikkia ideoituja ratkaisuja ei ole tarkoituksenmukaista toteuttaa, vaan tunnistamisen ja ideoinnin jälkeen valitaan ne ratkaisut, jotka ovat edullisimpia, vaikuttavimpia tai muutoin parhaiten tarkoitukseen soveltuvia.

Vaikutuskartoituksen jälkeen toteutettiin visuaalinen ja sanallinen kehitysmalli Polkukartta-sivustosta. Sitä käytiin läpi kohderyhmistä kootun haastattelujoukon kanssa. Ryhmässä oli edustajia oppilaitosten opettajista, ohjaajista, TE-palveluista, opiskelijoista ja yrityksistä. Haastattelujen jälkeen koottiin yhteen niiden aikana esiin nousseet tärkeimmät tarpeet ja myös olemassa olevien palveluiden haasteita / kehityskohteita, joita olisi tarpeellista huomioida myös osana omia ratkaisujamme.

Haastatteluiden ja muun esityön perusteella laadittiin suunnitelma sivuston sisällölle yhdistellen hankkeen aikana tuotettua sisältöä, sekä sivuston jatkokäyttöä tukevaa uutta sisältöä. Näiden perusteella valmisteltiin kilpailutus sivuston sisällöntuotannolle ja osalle teknisistä ratkaisuista. Toteuttajan valinnassa otettiin huomioon muun muassa tarjotut tekniset ratkaisut ja niiden soveltuvuus aikaa kestävään sisällöntuotantoon.

Kuva 1. Impact mapping -vaiheen työskentelyä

Sivusto tarjoaa tietoa toimialojen tulevaisuudennäkymistä ja niiden vaikutuksista kestävyysosaamisen tarpeen lisääntymiseen. Ennakointinäkökulmien lisäksi käyttäjä saa tietoa hankkeesta toteutetuista opintosisällöistä ja mahdollisuuksista niiden pariin hakeutumiseen. Hankkeen aikana tuotettu uutisointi ja tiedotus palvelee käyttäjiä myös hankeajan jälkeen tarjoamalla syvempää tietoa opiskelijoiden kokemuksista, koulutussisältöjen tarpeesta ja pilottien kautta kertyneestä uudesta osaamisesta ja liiketoiminnasta. Näiden avulla tuetaan niin TE-palvelujen, kuin oppilaitosten ohjaajia uusien työelämän mahdollisuuksien viestimisessä työelämään siirtyville tai uutta suuntaa hakeville osaajille. Sivusto tarjoaa näkökulmia myös itsenäisesti tietoa etsiville yrittäjille tai heitä tukeville yrityspalveluiden tarjoajille. Hanketoteutusta kuvaavien raporttien kautta haluamme tukea myös vastaavia koulutus- tai yhteiskehityshankkeita toteuttavia oppilaitoksia jakamalla kokemuksemme ja kehitysehdotuksemme.

Polkukartta-sivuston jalkautus ohjaushenkilöstölle

Polkukartta.fi-sivustoa ja hankkeessa tuotettuja aineistojen tunnettuutta ja käyttömahdollisuuksia tehtiin tunnetuksi organisaatioiden henkilöstölle ja ohjaustyötä tekeville erityisesti heille suunnatuissa työpajoissa. Koska Polkukartta-sivusto valmistui vasta hankkeen loppuhetkillä, aloitettiin työpajatoiminta jo sitä ennen eli vuoden 2023 alussa. Aloitustapahtuman ja webinaarisarjan yhdistelmänä toteutettuun työpajaan osallistui erityisesti oppilaitosten ohjaustyötä tekevää opetushenkilökuntaa. Aloitustapahtumassa pohjustettiin kestävyysteemojen merkitystä koulutuksessa paneelikeskusteluilla. Webinaareissa käsiteltiin ajankohtaisia teemoja, kuten ilmastonmuutosta, kiertotaloutta ja vihreää ohjausta lyhyin alustuksin. Työskentelyn pääpaino oli kuitenkin pienryhmätyöskentelyssä, joissa eri organisaatioiden ohjausta tekevät henkilöt keskustelivat kestävyysteemoista ja suunnittelivat yhdessä niiden viemistä käytännön ohjaukseen ja opetukseen.

Toisena työpajamuotona käytettiin koko päivän tapahtumaa, jossa käsiteltiin yllä mainittuja teemoja siten, että painotus oli osaamistarpeissa yhteiskunnan tasolla. Työpajaan osallistui oppilaitosten opintoneuvojia ja uraohjaajia sekä työvoimapalveluiden edustajia ja omavalmentajia. Tällä joukolla pohdittiin sitä, kenen kaikkien tulisi omata kestävyysosaamista, missä sitä tulisi järjestää ja miten siitä tulisi viestiä. Kaikenkattavia vastauksia ei kysymyksiin saatu, mutta kestävyyskoulutustiedon kokoamista Polkukartta-sivulle pidettiin erinomaisena asiana, koska tieto on muuten hajallaan ja hankalasti saatavissa.

Ohjaushenkilöille juurruttamisen tukena käytettiin myös organisaatioiden sisäistä viestintää (mm. infotilaisuudet ja intranetisointi) sekä juurrutuskeskusteluja.

Aineistojen juurrutus osatoteuttajaorganisaatioissa

Hankkeen aikana tuotimme useille kohderyhmille soveltuvaa kestävä liiketoiminnan sisältöä lähes seitsemänkymmenen videon ja noin sadan kirjallisen aineiston verran. Aineiston arvo jatkokäytössä on näin ollen varsin suuri ja olemme toteuttaneet erilaisia toimenpiteitä sen tunnettuuden varmistamiseksi. Aineistot ovat tarjolla valtakunnallisessa **Avointen oppimateriaalien kirjastossa:** [Polkukartta-opinnot \(POLKU2.0\) - Avointen oppimateriaalien kirjasto \(aoe.fi\)](https://polkukartta-opinnot(POLKU2.0)-Avointen-oppimateriaalien-kirjasto(aoe.fi)). Ne ovat niin

yksityishenkilöiden kuin erilaisten organisaatioiden hyödynnettävissä. Olemme tarjonneet valmista aineistoa, mutta mahdollistaneet myös sisällön muokkaamisen omia tarpeita vastaavaksi ja näin esimerkiksi kohdentamaan sisältöä erilaisille oppijaryhmille tai mukauttamaan niiden laajuuksia. Sisällöt on mitoitettu 0,5–1 opintopisteen laajuisiksi.

Juuruttamistoimet olivat osittain sisään rakentuneina hankkeessa, sillä asiantuntijoina oli paljon organisaatioiden vakituksia opettajia. Näin osaamisen kehittyminen ja tuotetut aineistot matkaavat heidän kanssaan tulevaisuuden opintoihin. Organisaatioissa on tehty myös järjestelmällistä viestintää ja sisäistä työtä aineistojen ja koulutusmallien hyödyntämiseksi osana tutkinto- ja jatkuvan oppimisen opetusta. Opetustahojen lisäksi myös erilaiset hankkeet ovat olleet kiinnostuneita aineistojen hyödyntämistä esimerkiksi osana tulevia yrityssparrauksiaan.

Jamkissa on käyty kevään ja syksyn 2023 aikana yksiköiden infoissa, opetussuunnitelmatyöryhmissä sekä yksittäisten opettajien kanssa yli kaksikymmentä keskustelua aineistojen hyödyntämisestä osana opetusta. Kiinnostusta aineistojen hyödyntämiseen on ja tarpeet ovat olleet monipuolisia. Hankkeen aikana emme pystyneet tuottamaan aineistoja englanninkielisinä, mutta niille on ilmennyt paljon tarvetta. Vaikka tutkintorakenteet ja sitä kautta opintojaksot uudistuvat vasta vuonna 2024, on opettajilla mahdollisuus ottaa soveltuvilta osin aineistoja käyttöönsä nykyisillä opintojaksoilla, mitä olemme tukeneet näillä erilaisilla viestinnän ja markkinoinnin keinoilla. Jamkissa on osallistuttu aktiivisesti Kestävän kehityksen työryhmän ja OPS-työryhmien infojen kautta tutkintorakenteiden kestävyysosaamisen edistämiseen. Kaikille tuotetuille sisällöille on Jamkissa tunnistettua tarvetta.

Hankkeessa tuotettuja materiaaleja tarjotaan soveltuvin osin otettavaksi käyttöön Jyväskylän yliopistossa ja Jyväskylän yliopiston avoimessa yliopistossa uusissa opintojaksoissa. Hanke suosittelee Matemaattis-luonnontieteelliselle tiedekunnalle ”Kiertotalouden perusteet” - teemaisen opintojakson sisällyttämistä tulevaan opintosuunnitelmaan, koskien sekä tutkinto-opiskelijoita että jatkuvan oppimisen asiakkaita. Hankkeen materiaaleista olisi mahdollista työstää opintojakso tarjolle jo vuonna 2024. Hankkeen tuotoksista olisi mahdollista toteuttaa myös osa ”Hiili- ja luontojalanjäljen laskenta organisaatioissa” - teemaista opintojaksoa, jonka uskomme olevan hyödyllinen sekä tutkinto-opiskelijoille että jatkuvaan oppimiseen. Tämä opintojakso olisi mahdollista tuoda tarjolle vuonna 2025 hankkeen ulkopuolisissa projekteissa. Hankkeessa syntyneitä videoita ja muita materiaaleja harkitaan myös sisällytettäväksi mukaan jo olemassa olevaan avoimen yliopiston opintojaksoon ”Johdatus vastuulliseen työelämään” (<https://www.avoin.jyu.fi/opinto-opas/fi/opintojakso/jsby4110/>). Opintopisteellisten opintojaksojen avoin yliopisto saattaa käyttää

hankkeen tuotoksia osana opintopisteyttämätöntä non-formaalia opetustarjontaa, mutta tästä neuvottelut ovat vielä käymättä. Materiaaleja saatetaan myös tuoda yleiseen tarjontaan osana Digivisio 2030 – hankkeessa vuonna 2024 avattavaa www.opin.fi palvelua.

Ammatillisessa koulutuksessa opintoja ja materiaaleja on esitelty yhteisten tutkinnon osien kestävyys- ja vastuullisuusopinnoista vastaaville henkilöille. Materiaalia tullaan hyödyntämään olemassa olevissa yhteisissä, kaikkiin perustutkintoihin sisältyvissä kestävyysopinnoissa. Tutkintoon valmistavassa koulutuksessa TUV:ssa otetaan käyttöön hankkeessa suunniteltu ja pilotoitu kestävyden perusteet -pilottiopintokokonaisuus syksyn 2023 aikana. Opinnot on rakennettu valmiiksi Moodle-työtilaan, jota opinnoista vastaava opettaja voi jatkossa muokata tarpeiden mukaan. Opintokokonaisuus sisältyy ympäristöosaaminen osaamisalueeseen. Kestävyys- ja vastuullisuusosaaminen sisältyy kaikkiin ammatillisiin perustutkintoihin. Ammatillisiin tutkinnon osiin materiaaleja hyödynnetään ja niitä sisällytetään eri alojen opintoihin. Hankkeessa työstitetty lukiopilotti on esitelty lukion kestävä tulevaisuus -tiimille, joka tulee hyödyntämään sisältöjä olemassa olevissa opinnoissa ja mahdollisesti rakentamaan materiaaleista oman valinnaisen Kestävä tulevaisuus -opintojakson. Koko toiselle asteelle suunniteltu ja pilotoitu kestävyys ja vastuullisuus teemapäivä -kokonaisuus osoittautui toimivaksi ja näitä oppilaitokset suunnittelevat jatkavansa myös omatoimisesti.

Gradian päivälukiossa toteutetaan vuosittain kevätlukukaudella työelämä- ja korkeakouluviikko: työelämäviikko ensimmäisen vuoden ja korkeakouluviikko toisen vuoden opiskelijoille. Työelämäviikkoon sisältyy työelämään tutustuminen. Työelämäpäiviin on rakennettu hankkeessa oppimistehtävien kokonaisuus, joissa kestävyysteemoja käsitellään ennen työelämäviikkoa, työpäivien aikana työpaikan asiantuntijoiden kanssa ja työelämäpäivien jälkeen. Konsepti on hioutunut hankkeen aikana ja vakiinnuttanut asemansa osana työelämään tutustumista. Yhdistämällä kestävyysteemat kaikkien opiskelijoiden Työelämäviikko-opintojaksoon, tavoitetaan vuosittain koko opiskelijaikäluokka.

Kestävyys ja vastuullisuus -moduuli EduFutura-tarjottimelle

Hankkeen myötä EduFutura-opintotarjottimelle on tarkoitus rakentaa kestävyden ja vastuullisuuden moduuli, jonka opintojaksoista vastaavat JYU (hiilijalanjälki ja kiertotalous), JAMK

(vesivastuullisuus ja kestävä ruoka) ja Gradia (kestävyysagenttitoiminta). Poke ei ole mukana EduFutura-yhteistyössä, mutta sen opiskelijoille on luvattu erillisoikeus osallistua KeVa-kokonaisuuden opintojaksoille. Kokonaisuuden suunnittelussa ja muotoilussa hyödynnetään Yrittäjyyden yhteistyömallia. KeVa-kokonaisuuden rakentamiseen muodostetaan työryhmä hankkeen asiantuntijoista, oppilaitosten kestävyys- ja vastuullisuusopinnoista vastaavista ja EduFutura-henkilöstöstä. Opinnot suunnitellaan yhdessä, huomioiden EQF-tasojen vaatimukset. Opintojen tarkemmat sisällöt ja laajuudet päätetään kevään 2024 aikana. Opinnot sijoitetaan EduFuturan opintotarjottimelle syksyllä 2024, yhtä aikaa korkeakoulujen uuden opetussuunnitelman mukaisten opintojen aloituksen kanssa. JYU:n ja Jamkin opetussuunnitelmatyön myötä uusia opintojaksoja voidaan tuoda tarjolle vasta vuonna 2024, mikä tarkoittaa myös EduFuturan KeVa-moduulin aloitusta vasta tuolloin.

EduFutura tarjoaa mahdollisuuden osallistua opintoihin ja KeVa-kokonaisuuteen ristiinopiskelun kautta. Tämä koskee tällä hetkellä kuitenkin vain EF-ryhmään kuuluvissa oppilaitoksissa opiskelevia henkilöitä, joilla on tutkinto-oikeus. Tämän vuoksi jatkuvan oppimisen tarjonnan tukemiseksi on tarkoitus tuottaa erillisiä opintojaksoja tai niiden osia myös oppilaitosten avointen opintojen tarjontaan. Jamkissa opintojaksojen laajuus on käytännössä minimissään 5 op, mutta tutkinto-opintojaksojen osia voidaan viedä avoimeen tarjontaan osasuorituksina. Näiden toteutusmuodon ei tarvitse olla sama tutkinto-opetuksen kanssa ja näin ollen piloteissa muotoiltuja opintorakenteita voitaisiin käyttää jopa sellaisenaan, esimerkiksi osana Havaintoja biotaloudesta - esittelyopintojaksoa. Tällaisten avoimessa tarjottavien opintojaksojen ja niiden osien suorittaminen on mahdollista myös opinto-oikeudettomille henkilöille ja jatkossa korkeakoulut voivat tarjota niitä Ripa-palvelun kautta kaikkiin suomalaisiin korkeakouluihin. EF-opiskelumahdollisuuksien laajentamisesta on keskusteltu ja työelämäyhteistyön muotoilua tehdään parhaillaan, mihin POLKU 2.0 -hanke voi tuoda mukaan omat kokemuksensa.

Työelämäyhteistyö ja kestävyysagenttitoiminta

Hankkeen alkuvaiheessa kartoitettiin laajalti työelämätarpeita osana työskentelyn aloitusta ja työelämädialogimallin rakentamista. Kuitenkin myös hankkeen toteutuksen edetessä olemme tehneet säännöllisesti kartoitustyötä työelämän muutoksista ja muun muassa kestävyysosaamisen tarpeesta erilaisissa yrityksissä. Työelämän osaamistarvekartoituksia on kuvattu tarkemmin POLKU 2.0 -hankkeen [Työelämä on jatkuvaa oppimista – myös kestävyysasioissa -raportissa](#), josta käy ilmi

systemaattinen lähtökohta koulutusten kehittämiseksi tarvelähtöisesti ja aidosti työelämää palvellen. Näiden kartoitusten ja toimenpiteiden kautta muotoilimme myös yliopiston toimintaa tukevan työelämädialogimallin, jota kuvataan samaisessa työelämäraportissa. Työelämädialogimallin ideana on valjastaa oppilaitosten osaaminen työelämää palvelevaksi – yli oppilaitosrajojen. Malli on saanut innoituksen hankkeen menestystarinasta eli Kestävyysagenttitoiminnasta.

Lisäksi osana koulutuspilotteja Gradia-lukioiden opiskelijat ovat toteuttaneet haastatteluja osana työelämäviikkoaan keskittyen yritysten kestävyysosaamiseen ja sen kehittämistarpeisiin. Työjakso lisäsi opiskelijoiden ymmärrystä kestävyystyön tärkeydestä ja opetti tunnistamaan siihen liittyvää toimintaa työpaikoilla. Yritysten mainitsemia koulutustarpeet koskivat muun muassa liikkumista ja energiaratkaisuja, kiertotaloutta, päästöjen vähentämistä ja hiilijalanjälkilaskentaa sekä hankintojen vastuullisuutta. Myös erilaisista sosiaalisen kestävyuden näkökulmista kaivattiin lisää tietoa. Tuloksia on tarkemmin koostettu raporttiin [Kestävyysosaamisen tarve erikokoisissa yrityksissä](#).

Tavoitteenamme ollut työelämän kehittämistä maakunnallisesti tuettiin niin koulutusten kautta, kuin myös kehittämällä uudenlaista työelämäkehittämisen ja työssäoppimisen mallia, Kestävyysagenttitoimintaa. Hankeaikaisista ratkaisuista ja toteutuksesta voit lukea tarkemmin raportista [Kestävyyskoulutusta eri kohderyhmille](#). Seuraavassa kuvaamme toiminnan jalkauttamista jatkokäyttöön.

Työpaikalla tapahtuva oppiminen on keskeinen osa ammatillista koulutusta. Perinteisessä mallissa, opiskelija menee työpaikalle oppimaan ammattialaansa ja päätavoitteena on opiskelijan osaamisen kehittyminen. Kestävyysagenttitoiminta laajentaa yhteistyötä ja tuo työpaikalletapahtuvaan oppimiseen uuden näkökulman. Kestävyysagentti toimii yrityksen apuna ja tukena kestävyyshaasteiden ratkaisemisessa, jolloin hänen tehtävänä on viedä tietoa ja osaamista työpaikalle. Pääosa pienistä ja keskisuurista yrityksistä pitävät kestävyteen ja vastuullisuuteen liittyviä asioita tärkeinä, ajan ja osaaminen puute, sekä niukat resurssit voivat olla esteenä. Agenttitoiminnan myötä yritys saa ”apukädet” ja resursseja kestävyysasioiden kehittämiseen ja eteenpäin viemiseen. Monet yritykset tarvitsevat ja haluavat lisätietoa kestävyteen liittyvistä asioista, lisäksi he tarvitsevat konkreettista apua kestävyys ja vastuullisuusasioiden toteuttamiseen työpaikalla. Agenttitoiminnan keskeinen tavoite on, että opiskelija auttaa yritystä kestävyteen ja vastuullisuuteen liittyvissä haasteissa. Kestävyysagenttitoiminnan työpaikalla tapahtuvan oppimisen tehtävä ja tavoite määritellään työpaikan tarpeiden mukaan, jolloin kukin yritys määrittelee, mihin

tarvitsee apua, näin yritys saa tarvitsemaansa kehittämisapua. Konkreettisenä esimerkkinä voidaan mainita hiilijalanjäljen laskenta tai vastuullisuusviestintä.

Ohjaajat ja opettajat ovat vuorovaikutuksessa työelämän kanssa ja osaamisen muutoksista sekä tarpeista käydään jatkuvaa dialogia työnantajien edustajien kanssa. Samassa yhteydessä voidaan kertoa mahdollisuudesta saada apua ja tukea yrityksen kestävyysasteisiin. Mallin tarkoitus on lisätä vastavuoroisuutta ja kaksisuuntaista oppimista, sekä parantaa tiedonkulkua eri toimijoiden välillä.

Kestävyysagenttitoiminta on tarkoitus integroida osaksi ammatillisen koulutuksen Ilmastovastuullinen toiminta -tutkinnonosaa (15osp). Tutkinnonosan suorittaminen tapahtuu verkko-opintoina ja työpaikalla oppien. Opiskelija suorittaa ensin opinnot ja perehtyy kestävyys- ja vastuullisuus asioihin. Kun riittävä osaaminen on hankittu, opiskelija siirtyy työpaikalle sovituksi ajanjaksoksi. Kun riittävä osaaminen on saavutettu ja sovitut tehtävät suoritettu, suoritetaan arviointi. Arviointikeskusteluun osallistuvat opiskelija, työpaikan edustaja ja opettaja. Tutkinnon osan arviointi tapahtuu työpaikalla. Tutkinnon osa on tarkoitus liittää osaksi EduFuturan kestävyys- ja vastuullisuus -moduulia, jolloin myös lukion- ja korkea-asteen opiskelijat voivat toimia agentteina ja viedä osaamistaan työelämäänsä, sekä saada itse arvokasta työelämäkokemusta. Tavoitteiden ja arvioinnin perusteiden kehittämistä tehdään yhteistyössä, jotta kaikkien koulutuksentarjoajien ja eri tutkintojen vaatimukset tulevat huomioitua ristiinopiskelun näkökulmasta.

Viestintä juurrutuksen yhteydessä

Viestinnällä nähtiin olevan tärkeä rooli juurruttamistyössä: selkeällä ja säännöllisellä viestinnällä pyrittiin varmistamaan, että hankkeen aikana tuotetut materiaalit, tieto ja opitut asiat siirtyvät eteenpäin ja niistä on hyötyä myös hankkeen päätyttyä. Juurrutusviestinnässä hyödynnettiin samoja viestintäkanavia ja -keinoja kuin muutoinkin hankkeen viestinnässä. Juurrutusviestinnässä korostui erityisesti sisäinen viestintä – tärkeänä pidettiin, että hankkeen toteuttajaorganisaatiot hyödyntävät laadukkaita opetusmateriaaleja sekä muita hankkeen aikaansaannoksia. Juurrutusviestinnän tavoitteena onkin saada hankkeessa tuotetut laadukkaat opetusmateriaalit aidosti käyttöön partnerioppilaitoksissa.

Viestintä hankkeesta käyttöön jäävästä opetusmateriaalista aloitettiin loppukeväästä 2023. Tällöin viestittiin toteuttajaorganisaatioiden sisällä, millaista materiaalia on tulossa avoimeen käyttöön ja millaisella aikataululla. Laajempaa viestintää vastuullisuuden opetusmateriaaleista tehtiin elokuussa 2023, kun materiaalit oli ladattu avoimesti kaikkien käytettäväksi. Aiheesta viestittiin erityisesti hankkeen verkkosivuilla, toteuttajaorganisaatioiden introissa ja muissa sisäisissä kanavissa sekä sosiaalisessa mediassa. Lisäksi tietoa käyttöön jäävistä vastuullisuuden opetusmateriaaleista nostettiin esiin mahdollisuuksien mukaan myös muissa yhteyksissä, esimerkiksi kestävä tulevaisuuden Polkukartan lanseeraustilaisuudessa, ohjaushenkilöstön työpajassa sekä hankkeen saavutuksia kokoavassa viestinnässä.

Hankkeen lopputuotoksen eli Polkukartan laajaa viestintää pidettiin erityisen tärkeänä, jotta Polkukartta jäisi oikeasti käyttöön ja sitä hyödynnettäisiin aidosti eri kohderyhmien toimesta. Haasteita viestintään aiheutti kuitenkin se, että Polkukartan valmistuminen venyi aivan hankkeen viimeisille viikoille.

Kestävä tulevaisuuden Polkukartasta viestittiin opetusmateriaalien tavoin erityisesti hankkeen verkkosivuilla, toteuttajaorganisaatioiden introissa ja muissa sisäisissä kanavissa sekä sosiaalisessa mediassa. Lisäksi Polkukartan julkaisua ja esittelyä varten järjestettiin oma lanseeraustilaisuus, johon kutsuttiin henkilöitä toteuttajaorganisaatioista, TE- ja työllisyyspalveluista, rahoittajakunnista, koulutuksiin hankkeen aikana osallistuneiden laajasta joukosta sekä avoimesti hankkeen verkkosivujen uutisella. Polkukartan jalkauttamisessa käytettiin apuna myös elokuussa 2023 järjestettyä ohjaushenkilöille suunnattua työpajaa.

Opetusmateriaalien ja Polkukartan lisäksi hankkeessa saatiin aikaan paljon sellaista, jonka toivottiin jäävän elämään ja hyödynnettäväksi myös hankkeen jälkeen. Parivuotisessa neljän oppilaitokset yhteishankkeessa kehitettiin paljon hyviä käytäntöjä ja yhteistyön tapoja, ja näitä oppeja pyrittiin laittamaan jakoon esimerkiksi erilaisissa verkkosivuilla julkaistuissa blogikirjoituksissa, raporteissa, yhteenvedoissa ja hankkeen esittelytilaisuuksissa. Kaikki hankkeen aikana tuotetut materiaalit onkin tarkoitus jättää näkyviin Polkukartta-verkkosivuille, jotta ne ovat hyödynnettävissä jatkossakin. Kaikista hankkeen saavutuksista tehtiin myös viestintää aivan hankkeen loppumetreillä elokuussa 2023. Tällöin muun muassa lähetettiin tiedote laajalla mediajakelulla, ja lisäksi saavutuksista kerrottiin muun muassa verkkosivuilla, introissa ja sosiaalisessa mediassa.

Oppilaitosyhteistyö ja siirtymien kehittäminen

Yhteistyö hankeaikana

Hankkeen jatkuvana tavoitteena oli EduFutura-yhteistyöstä kantava oppilaitosyhteistyö kestävyssisältöjen toteuttamisessa. EduFuturasta sekä Jamkin Biotalousinstituutin ja Poken Tarvaalan kampuksen välisestä yhteistyöstä ja yhteisopettajuudesta saadut hyvät kokemukset kannustivat tämän mallin hyödyntämiseen jo hankkeen aikana. Hankkeen alkuvaiheessa kartoitettiin osallistujien kestävyysosaamista niin organisaatio-, kuin henkilökohtaisella tasolla, samoin kuin EF:n ja ristiinopiskelun hyviä käytänteitä ja haasteellisia kohtia. Tätä prosessia on kuvattu tarkemmin [lähtökohta-analyysiraportissa](#). Kartoituksen kautta saimme hyvän kuvan eri asiantuntijoiden taustoista ja pystyimme muodostamaan työryhmät pilottien koulutussisältöjen muotoiluun varten. Oppilaitosten kokemukset erilaisten opetusmenetelmien hyödyntämisestä toimivat pohjana koulutuksiin valituille käytännöille. Sisältöihin vaikuttivat ennen kaikkea työelämän toiveet, joita kartoitimme hankkeen alussa. Kokemuksia jaettiin työpaketin osana toteutetuissa oppilaitosvierailupäivissä, joissa osatoteuttajat tutustuivat toistensa toimintaan ja tunnistettuihin hyviin käytänteisiin. Huomasimmekin, että kaikkia osapuolia kunnioittavan ja sujuvan yhteistyön varmistamiseksi on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa osatoteuttajien osaaminen!

Oppilaitosten perustehtävien ja toimintatapojen lisäksi, myös oppilaitosten opiskelijaprofiilit olivat erilaisia. Eroavaisuudet tulivat hyvin esiin alkuperäisessä, sisäiseen käyttöön tarkoitettussa lähtökohta-analyysissä. Piloteissa pyrittiin ratkomaan tätä oppijälähtöisen lähestymistavan kautta. Oppijälähtöisyyteen lukeutui muun muassa sisältöjen ja toteutusmenetelmien muotoilu kohderyhmän ominaispiirteet huomioiden sekä tarjoamalla vaihtoehtoisia suoritustapoja.

Oppilaitosten välinen yhteisopettajuus toi monia etuja heterogeenisen opiskelijaryhmän kanssa toimimiseen; eri taustat ja osaamiset mahdollistavat ohjauksen paremman kohdentumisen sekä monipuolisemman kattauksen opetusmenetelmiä ja mahdolliset ohjaajan sairastumiset aiheuttavat vähemmän muutoksia oppijoille. Yhteisopettajuus on havaittu hyväksi käytännöksi myös EduFutura-opinnoissa, joissa mm. korkeakoulupolulle osallistuvaa opiskelijaa ohjaavat sekä hänen 2-asteen

opettajansa, että korkeakouluopettaja. Tällaista käytäntöä sovelletaan esimerkiksi kielten ja viestinnän sekä tieto- ja viestintätekniikan opinnoissa. Haastetta toki aiheuttaa ohjaamisen resurssien kiristyminen, mutta opintojen etenemisen tukeminen sekä muut hyödyt voisivat tukea yhteisopettajuutta kokonaisedullisempänä ratkaisuna erityisesti siirtymien tukemisessa, jota kuvataan jäljempänä raportissa.

Oppilaitosten välinen yhteistyö näkyi myös muun muassa erityyppisinä lähestymistapoina työelämäyhteistyöhön. Jamkilla, Pokella ja Gradialla on vahvat työelämäyhteydet niiden ammatillisen toimintakentän ja soveltavan työn kautta. Näitä yhteyksiä hyödynnettiin koulutuspilottien toteutuksessa ja markkinoinnissa. Koulutuspilottien tavoitteena oli koota yhteen osallistujia eri toimialoilta ja erityyppisistä tehtävistä. Opetus- ja osallistujaryhmien sekoittaminen avasi hankkeessa myös mahdollisuuksia uusien ajatusten ja toimintamallien syntymiselle. Näkemyserot kuuluvat asiaan ja oikeastaan ne tarjoavat hedelmällisen maaperän innovatiivisten ratkaisuiden ideoinnille ja testaamiselle. Opetusryhmien sekoittaminen johti hankkeen aikana muun muassa usean uuden liiketoimintaidean syntymiseen! Koulutuspilottien käytänteisiin voit tutustua tarkemmin niitä käsittelevän [Kestävyyskoulutusta eri kohderyhmille](#) -raportin kautta.

Kuva 2. Jatkuvan oppimisen yhteissuunnittelumalli

Hankkeen aikana kerätyt kokemukset on tiivistetty yllä olevaan yhteiskehittämisen toimintamalliin (Kuva 2.). Yhteiskehittämisen mallia voidaan jatkossa hyödyntää niin osana oppilaitosten sisäistä, eri aloja yhdistävää yhteiskehittämistä, kuin myös oppilaitosten välillä tapahtuvaa kehittämistä. Muistettavana on se, että työelämän kuuleminen kartoitusvaiheessa sekä työelämäedustajien osuus oppimisvaiheessa tukevat jatkuvan oppimisen asenteen kehittymistä ja ylläpitämistä niin koulutuksen järjestäjien kuin koulutettavien osalta.

Yhteistyön jatkuminen

Vaikka hankkeen aikana ristiinopiskelun toimintamallit ja haasteet eivät olleet ajankohtaisia itsessään, otimme ne tarkasteluun osana alkuvaiheen lähtötilannekartoitusta. Tähän ratkaisuun päädyttiin, sillä ilman tietoa eri käytänteistä ja niiden aiheuttamista haasteista, opetusyhteistyötä olisi erittäin vaikeaa jatkaa hankkeen päättymisen jälkeen. Erityisesti keskityttiin EduFuturassa kohdattuihin ja osittain jo ratkaistuihin haasteisiin, sekä sellaisiin käytänteisiin, jotka edelleen ilmenivät prosessin pullonkauloina. Näihin ryhmiin kuuluvia teemoja olivat esimerkiksi erilaisten hallinnollisten rakenteiden ymmärtäminen, ilmoittautumiskäytänteiden erot ja haasteet niin organisaatioiden kuin käyttäjien näkökulmasta, tiedon siirtyminen, markkinoinnin ja viestinnän tärkeys sekä opintotarjottimen kokoamiseen liittyvät seikat.

Näiden lähtökohtien kautta olemme pystyneet ennakoimaan esimerkiksi ristiinopiskelun myötä ilmenevien osaamistasojen eroavaisuuden haasteet. Ammatilliset- ja lukiotutkinnot asettuvat eurooppalaisessa viitekehyksessä tasoille EQF 4-5, kun taas korkeakouluopinnot sijoittuvat tasoille EQF 6-7. Akateemiset jatkotutkinnot ovat tasoa 8. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että korkeakoulujen tarjoamat opinnot voivat olla sellaisinaan liian vaativia useimmille toisen asteen opiskelijoille. Edellä kuvattuja tukimuotoja ja yhteisopetusta hyödyntäen, opiskelijat voivat kuitenkin kokeilla korkeakouluopintoja osana tutkintoaan ja valmistautua korkeakouluopintoihin. Jotta opinnot olisivat hyväksyttävissä myöhemmin osaksi korkeakoulututkintoa, ne on täytynyt suorittaa korkeakouluopetuksen vaatimusten mukaisesti. Vastaavasti toisen asteen oppilaitosten tarjoamat opinnot eivät ole suoraan siirrettävissä korkea-asteen tutkintoon, vaikka käytännönläheiset opinnot olisivat korkeakouluopiskelijoille hyvä mahdollisuus täydentää osaamistaan. Tässä haasteeksi tulee se, miten suoritus vastaa korkeakouluopintojen vaatimuksia. Eräänä lähtötilannekartoituksen myötä muotoiltuna ratkaisuna ovat kohdennetut oppimistehtävät, jotka määritetään osallistuvien oppilaitosten opetussuunnitelmien vaatimusten mukaisesti.

Haastetta tuovat oppilaitosten käytänteet avoimien oppilaitosten tarjonnan määrittelyssä. Esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa ja Jamsissa avointen korkeakoulujen tarjonta perustuu tutkintokoulutukseen. Avoimeen tarjontaan ja sitä kautta EduFutura-tarjottimelle voidaan viedä vain tutkinnoissa olevia opintojaksoja tai niiden osia. Opintojen tarjolle tuominen vaatii siis tutkintorakenteen uudistamista, mikä molemmissa oppilaitoksissa on parhaillaan meneillään.

Yhteisopetukseen osallistuvien oppilaitosten on käytävä keskinäinen keskustelu siitä, miten ja mihin osiin tutkintoa ristiin opiskeltavat opintojaksot voidaan sisällyttää.

EduFutura-yhteistyötä korvaavaa toimintaa toteutetaan Jamkin Biotalousinstituutin ja Poken Tarvaalan kampuksen välillä muun muassa agrologin korkeakoulupolun sekä erillisten opintojaksojen yhteisopettajuuden käytänteiden kautta. Hanketoimintojen sujuvuuden myötä myös EduFutura-toiminta on noussut opettajien puheessa enemmän esille ja on sitä kautta tullut tunnetummaksi. Sen mahdollisuuksia on alettu tunnistaa aiempaa paremmin ja hankkeen toimenpiteiden kautta on voitu vaikuttaa myös EF-käytäntöjen kehittämiseen. Mallien kautta on mahdollista jatkossa kokeilla muun muassa osaamisen ja asiantuntijuuden kierrättämistä organisaatiosta toiseen esimerkiksi sujuvampien vierailuluentoikäytäntöjen myötä. Opiskelijoiden polkukokemus edistää oppimista myöhemmin korkeakouluopinnoissa ja tukee siirtymää niin osaamisen kuin vertaisuuden kautta. Opiskelija kokee pääsevänsä osaksi korkeakoulu yhteisöä jo siltaavien opintojensa aikana, eikä korkeakouluhaku jää omien pelkojen takia tekemättä.

Edellisessä luvussa kuvattua resurssien vähenemistä tapahtuu kaikilla kouluasteilla muun muassa koulutuspolitiikan ratkaisujen ja opiskelijamäärien vähenemisen seurauksena. Kaikki tulevat tarvitsemaan erilaisia ratkaisuja riittävän ohjauksen ja laadukkaan osaamisen ja oppimisen mahdollistamisen tueksi. Oppilaitoksissa on nykyisin varsin laaja valikoima tutkintotarjontaa, minkä havaitsimme tutustuessamme toistemme tarjontaan. Kuitenkin valtakunnallisessa keskustelussa muun muassa korkea-asteella on herätty keskusteluun eri korkeakoulujen erikoistumisesta ja tietyn opintotarjonnan keskittämistä tiettyihin oppilaitoksiin. Vaikka tällainen kehitys saattaa asettaa maakuntia ja alueita joiltain osin eriarvoiseen asemaan, olisiko tässäkin mahdollisuus yhteisopettajuuden käytänteiden kehittämiseen? Jokin oppilaitos tarjoaa keskitetysti luento-opetuksen ja aineistot, mutta paikallisesti voitaisiin tarjota esimerkiksi lähitukea ja pienryhmissä tapahtuvan opiskelun tukea. Aikanaan ja osin nykyäänkin Jyväskylässä ja Tarvaalan kampuksella saman alan oppilaitoksia eri asteilta on kerääntynyt yhteen, jolloin myös henkilökunta on ollut yhteistä. Tällaisessa yhteistyössä voisi piillä ratkaisuja resurssien käytön tehostamiseen tilojen, henkilöstön ja osaamisvarannon keskittymisen myötä. Ehkä kuljemme kohti teemakampuksia?

Oppilaitos- ja työelämäsiirtymien kehittäminen

Lähtökohta-analyysin ja hankkeen toimenpiteiden yhteydessä löytyneitä oppilaitoksista toiseen ja koulutuksesta työelämään siirtymää haastavia tekijöitä pyrittiin hankkeen aikana ratkaisemaan kehittämällä yhteistyön käytänteitä ja tietoisuutta nivelkohtien tuen tarpeesta. Haasteita ja niiden ratkaisuja on koottu taulukkoon 1.

Taulukko 1. Siirtymien ja nivelkohtien tukemisen käytänteitä

Haaste	Ratkaisumalli	Hyödyt
2-asteelta korkeakouluun opinnot ovat kuormittavia teoriaosaamista puuttuu opiskelurytmin muutos haastaa	Korkeakoulupolut ja yhteisopettajuus ammatillisten tutkintojen suorittamisen aikana	Opiskelija tutustuu korkeakouluopiskeluun, järjestelmiin ja henkilöstöön. Siirtymän tueksi on tarjolla ohjausta ja ensimmäisen korkeakouluvuoden opinnot ovat kevyemmät. Opiskelija saa korkeakouluopintoja tukevaa teoreettisempaa opetusta osana ammattitutkintoa. Opiskelija voi sisällyttää korkea-asteen opinnot omaan tutkintoonsa. Nopeuttaa kokonaisopintoaika.
Opinnoista työelämään ensimmäistä työpaikkaa on vaikea löytää työelämätaidot tarvitsevat kehittämistä	(Kestävyys)agenttitoiminta	Agenttitoiminta mahdollistaa opintojen aikana työelämään tutustumisen ja samalla kasvattaa ymmärrystä omasta osaamisesta. Opiskelija saa tietoa myös työelämän osaamistarpeesta ja voi suunnata opintojaan työtä tukevaan suuntaan. Työnantajaan saadun suoran yhteyden kautta on mahdollista tutustua puolin ja toisin ja edistää työllistymistä.
TE-palveluista koulutukseen työttömyysetuuksien menettämisen pelko pitkä selvitysprosessi	Mikro-oppiminen	Työhaun ohella opiskeluun on tehty hankeaikana selkeytyksiä, ja etenkin mikro-oppiminen pienten opintokokonaisuuksien kautta voisi olla ratkaisu osaamisen kehittämiseen täsmätarpeita silmällä pitäen. Koulutuspilottien toteutuksessa huomioitiin ajankäyttö ja ajankohdat niin, että ne tukisivat sivutoimista kouluttautumista. Lyhyet kokonaisuudet mahdollistavat uuteen alaan tutustumisen esim. alanvaihtoa harkitessa.

Jatkossa siirtymiä kouluasteelta toiselle tulee edelleen kehittää. Valtakunnan tasolla monet ammattikorkeakoulut ja toisen asteen oppilaitokset tekevät vastaavaa yhteistyötä. Jatkossa toivotaan valtakunnallista yhteistä linjausta väyläopinnoille, esim. laajuuksiin, sisältöihin ja pääsyaatimuksiin. Tämä mahdollistaisi hakeutumisen myös muihin ammattikorkeakouluihin, eikä ainoastaan siihen, jossa väyläopinnot on suoritettu.

EduFutura yhteistyössä korkeakoulupolkuopintoja arvioidaan kokemusten perusteella. Polkuopintojen pilotointi aloitettiin syksyllä 2020, pilotointivaiheeseen osui korona-aika, joten aloitus koettiin haasteelliseksi. Ensimmäiset opiskelijat, jotka ovat päässeet opiskelemaan ammattikorkeakouluun erillishaun kautta ovat olleet tyytyväisiä valintaansa, yhdistää toisen asteen tutkintoonsa amk-opintoja. Heidän mielestään ”lisätyö” kannatti, opinnoista oli valtavasti hyötyä, kun opiskelupaikka avautui ilman valintakokeita. Opintojen aloittaminen oli sujuvaa, kun ympäristö, ja opiskelutapa olivat jo tuttuja. Myös työnantajat pitävät polkuopintoja loistavana mahdollisuutena lisätä osaamista ja varsinkin osaajapula aloilla toivotaan, että väyliä kautta voisi edetä nopeammin osaajia työelämään. Polkuopintojen sisällöt ovat pysyneet lähes samana, mutta toteutustapoja ja yhteistyömuotoja on muutettu tarpeen mukaan. Ammattikorkeakoulussa on menossa OPS-uudistus, joka mahdollistaa sujuvasti korkeakoulupolkuopintojen sisältöjen muutoksen. Samassa yhteydessä on käyty keskusteluja kestävyys- ja vastuullisuusopintojen sisällyttämisestä polkuun.

Niin POLKU 2.0 -hankkeen koulutuspilottien, kuin korkeakoulupolkujen opiskelijoiden kohdalla ohjaus on havaittu tärkeäksi opiskelua edistäväksi seikaksi. Saimme hankkeen loppuvaiheessa mahdollisuuden tarjota verkko-opintoja kohderyhmään kuulumattomille, mutta ilman ohjausta. Verkkopilotit olivat herättäneet kiinnostusta myös esimerkiksi maakunnan ulkopuolella.

Havaitsimme kuitenkin, että verkko-opintojen yhteydessä ohjauksella ja viestinnällä on suuri merkitys motivaation ylläpitämisen suhteen. Ohjausta vaille jääneistä vain yksittäisiä henkilöitä sai suoritettua opinnot kesäjakson aikana. Samaa on havaittu verkko-opintojen yhteydessä erityisesti CampusOnlinen ja muiden ristiinopiskelumahdollisuuksien osalta. Korona-aikana ja sen jälkeen verkko-opinnot ovat entisestään yleistyneet, mikä on aiheuttanut opintojen viivästymisen lisäksi myös sosiaalisia ongelmia.

Hankkeen aikana käytetyt yhteiskehittämisen mallit tukevat opetusyhteistyötä ja antavat paremmat mahdollisuudet tunnistaa tutkintojen nivelvaiheiden haasteita eri oppiaineisiin liittyen. EduFuturan ja Poke-Jamk-yhteistyön kautta jatkettava yhteiskehittäminen auttaa muun muassa OPS-päivitysten yhteydessä huomioimaan siirtymien väliset mahdolliset osaamiskuilut ja jatkuva pedagoginen

kehittäminen edistää oppijälhtöisen ohjauksen näkökulmia. Polkukartta-opintoja on mahdollista hyödyntää kestävyysosaamisen täydentämisessä siirtymävaiheissa. Vastaavia temaattisia kokonaisuuksia voisi olla tarjolla enemmänkin. EF-palvelun kautta ristiinopiskelua tapahtuu tällä hetkellä eniten 2-aste → amk -suunnassa ylöspäin mukauttamista tukien, mutta jonkin verran opintoja on tehty myös korkea-asteelta ammatillisiin opintoihin. Tässä suunnassa on erityisen tärkeää tunnistaa samankaltaisuudet opintojen välillä, mutta myös ne keinot, joilla 2-asteen opinnot mukautetaan korkeakoulututkintoon lainsäädäntönäkökulmasta hyväksyttäviksi. Yhdeksi keinoksi hanketyöskentelyn aikana tunnistettiin eriytettävät oppimistehtävät, joista opiskelija voi valita, minkä koulutustason mukaisen suorituksen hän haluaa tehdä. Kaikki siis osallistuvat samaan opetukseen, mutta vaativuustasoa mukautetaan tarvelähtöisesti. Tämä tarjoaa toisaalta mahdollisuuden myös 2-asteen opiskelijoille suorittaa opinnot korkeakoulutasoisesti niin halutessaan. Vastaavaa mallia voidaan hyödyntää EF-opinnoissa yleisesti, ei vain korkeakoulupolkuihin kuuluvissa opintojaksoissa. Näin opiskelija voi suorittaa 2-asteen opintojaan hyvinkin korkeakoulutavoitteisesti.

Yhtenä opetusyhteistyötä edistävänä tavoitteenamme oli toteuttaa kestäviin kuljetuksiin liittyvä, eri ammattiryhmiä, koulutusaloja ja työelämää yhteen kokoava pilotti, jossa opiskelijat ja työelämän edustajat olisivat ratkaisukeskeisesti lähteneet luomaan malleja kestävämpiin toimintamuotoihin. Opetusryhmien aikatauluhaasteiden vuoksi tämä kokeilu ei kuitenkaan onnistunut, mutta synnytti kipinän kehittää yhteisoppimisen mallia eteenpäin. Tämän kaltainen oppimismalli auttaa tunnistamaan omaa roolia osana työyhteisöä sekä omaa osaamista osana laajempaa kokonaisuutta (esim. toimitusketjua), rakentaen näin kykyä systeemijatteluun. Toisaalta korkeakouluopintojen haasteena on usein käytännön osaamisen puute, joka voi johtaa vaikkapa heikosti toteutettaviin suunnitteluratkaisuihin. Yhteisoppimisen menetelmien kautta korkeakouluopiskelijat tutustuvat käytännön työhön, mikä auttaa heitä jatkossa toteutettavampaan kehitystyöhön. Vastaavasti työelämäedustajat sekä tuovat tekemisessä työpaikkojen tarpeita ja käytänteitä näkyviksi, että oppivat itse uutta. Tämän kaltaisen, eri kohderyhmiä yhdistävän koulutusmallin näemme edistävän siirtymiä kaikkiin suuntiin.

Hanketyön ja -kokonaisuuden arviointi

Hankkeen etenemistä on toteutusajan seurattu suhteessa suunnitelmassa määritettyihin määrällisiin ja laadullisiin tavoitteisiin. Määrällisten tavoitteiden, kuten opiskelijoiden ja suoritettujen koulutuspäivien määrän lisäksi hanketta on seurattu myös laadullisin menetelmin. Jokaisen koulutuksen yhteydessä on kerätty osallistujien palautetta sekä koulutuksen toteuttajien palautetta järjestelmällistä sisällön ja toteutustapojen kehittämistä silmällä pitäen. Koulutuspilottien palautteenkeruuseen ja palautteeseen voi tutustua raportissa [Kestävyyškoulutusta eri kohderyhmille](#).

Kartoitusten, palautteen ja niiden arvioinnin perusteella onnistuimme suunnitelman mukaisesti lisäämään vastuulliseen yritystoimintaan, ja uutena näkökulmana erityisesti kiertotaloussiirtymään tukevaa koulutusta. Oppilaitoksista Jyväskylän yliopistossa ja Jyväskylän ammattikorkeakoulussa on meneillään opetussuunnitelmien päivitystyö ja molemmissa korkeakouluissa kestävyysteemat on määriteltä kiinteäksi osaksi uusia tutkintovaatimuksia. Hankkeessa tuotetulla aineistolla ja toteutusmuodoilla, kuten esimerkiksi kestävyysagenttitoiminnalla voidaan tarjota uusia keinoja kestävyysosaamisen lisäämiseksi niin opiskelijoiden kuin työelämän keskuudessa. Työnantajat ovatkin olleet tyytyväisiä Kestävyysagenttitoimintaan, jonka kautta opiskelijat ovat päässeet kerryttämään työelämäosaamistaan ja samalla työnantaja on saanut uutta tietoa ja näkökulmia sekä konkreettisia tekoja kestävyystyönsä tueksi. Tämän myötä myös uuden osaamisen osuvuutta, laatua ja vaikuttavuutta on voitu suoraan arvioida jo hankkeen aikana. Kestävyysagenttitoiminnasta voit lukea lisää raportista Kestävyyskoulutusta eri kohderyhmille.

Hankkeen sisäistä toteutusta arvioitiin laadullisesti kyselyin hankkeen puolivälissä ja loppuvaiheessa. Puolivälikyselyssä syys-lokakuussa 2022 keskityttiin siihenastiseen toimintaan ja sen mahdollisiin muutostarpeisiin. Kaiken kaikkiaan vastauksissa korostui tyytyväisyys toimintaan, mutta seuraavissa kohdissa havaittiin kehitystarpeita muutamien vastaajien näkökulmasta

1. Hankkeen toteutuksessa on yhteisesti jaettu visio
2. Tavoitteiden saavuttamisen on haastavaa, mutta mahdollista
3. Kehitystyön innovatiivisuus
4. Kohderyhmien osallistaminen kehitystyöhön on riittävää
5. Tunnen riittävästi muiden osatoteuttajien toimintaa
6. Luotan muihin osatoteuttajiin

7. Yhteistyön avoimuus
8. Yhteistyö ulkopuolisten tahojen kanssa on onnistunutta + niiden verkostoja on hyödynnetty onnistuneesti
9. Projektin tunnetaan toiminta-alueella hyvin
10. Rakentavan palautteen antaminen
11. Arviointijärjestelmä on herkkä tunnistamaan projektin saavutukset

Hankkeen toisen toimintavuoden aikana keskityttiin erityisesti selkeyttämään työnjakoa ja vastuualueita, mikä vaikutti myös luottamuksen kokemukseen muiden osatoteuttajien toimintaa kohtaan. Varsinkin hankkeen alkuvaiheessa yhteisen vision rakentuminen vaati paljon keskustelua ja näkökulmien käsittelyä. Jatkokeskustelut hankkeen aikana kuitenkin vaikuttivat siihen, että vaikka näkökulmaerot osin säilyivät, ratkaisuja pystyttiin tekemään yhteistä tavoitetta edistään.

Vastauksista näkyy, että muiden toiminnan tuntemus liittyy luottamukseen ja yhteistyön avoimuuden sekä palautteenannon kokemukseen. Talvikauden 2022–2023 aikana toteutettiin toinen kierros oppilaitosvierailuja, joissa edelleen syvennettiin osapuolten tuntemusta.

Haasteeksi muodostui koulutuspäivien määrän kerryttäminen hankesuunnitelman tavoitteita vastaavaksi, vaikka koulutuksiin osallistuneiden määrä ylittyi reilusti. Osan haasteesta tunnistettiin johtuvan muun muassa yrittäjien haasteista osallistua kontaktikoulutukseen tai tiettyyn aikaan toteutettaviin tapaamisiin. Tähän vastattiin lanseeraamalla verkkomuotoiset koulutuspilottit, joiden laajuus oli mahdollista valita osallistujan tarpeen ja mahdollisuuksien mukaan.

Hankkeen tunnettuutta edistettiin viestinnällisin keinoin ja markkinoimalla verkkopilotteja laajalti niin organisaatioissa kuin niiden ulkopuolella. Myös kohderyhmien kanssa toteutetun yhteistyön edistäminen (mm. TE-palvelut ja ohjaushenkilöstö) sekä oppilaitosten kanssa tehdyt pilottit (mm. teemapäivät) lisäsivät tunnettuutta ja tarjosivat näille lisää mahdollisuuden vaikuttaa toteutukseen.

Puolivälipalautteen osalta tunnistettiin selkeitä vahvuusalueita, jotka on listattu seuraavassa.

1. Ongelmat kyetään ratkaisemaan
2. Kohderyhmille on valittu oikeita ja vaikuttavia toimenpiteitä
3. Toiminnan juurruttaminen on mahdollista
4. Toimintamallien kehitystyötä tehdään aktiivisesti
5. Henkilöstö on sitoutunut kehitystyöhön
6. Toimintamallien kehittämisessä hyödynnetään palautetta
7. Projektissa on mukana oikeat tahot
8. Sisäinen tiedottaminen
9. Kumppanuudesta syntyy aitoa lisäarvoa toimijoille
10. Tavoitteiden saavuttamista seurataan ja itsearviointia toteutetaan säännöllisesti

11. Toimintaa kehitetään arviointitiedon pohjalta
12. Arviointi toimii henkilökohtaisen oppimisen välineenä
13. Organisaatioiden mielenkiinto projektia kohtaan on lisääntynyt
14. Projektissa on saavutettu hyviä tuloksia
15. Oma motivaatio projektiin on hyvä

Näiden arvioitujen osa-alueiden valossa työkalutuuri ja toimenpiteet olivat muotoutuneet toimiviksi nykyhetkessä ja ennakoitavassa tulevaisuudessa. Henkilöstö oli vahvasti sitoutunut kehittämistyöhön tunnistetuista haasteista huolimatta, mikä antoi luottamusta jatkaa muotoutuneella linjalla. Tehtyjen muutosten myötä (esim. vastuualueiden selkeämpi jakaminen) työskentelyn linjakkuus parani, mikä oli oleellista kevättalvella ja keväällä 2023 toteutettujen verkkopilottien aineistontuotantovaiheiden osalta.

Loppuarviossa selvitettiin hanketoteutuksen onnistumisia, haasteita, parannusehdotuksia sekä toteuttajien näkemyksiä tavoitteiden saavuttamisesta. Lisäksi kartoitettiin jatkokehitystarpeita ja -ideoita.

Onnistumisia koettiin olevan erityisesti määrältään ja laadultaan vaikuttavan aineiston tuottaminen, yhteistyön sujuvuus, uuden oppiminen oman työn tueksi, jatkuvuuden varmistaminen, kohderyhmien huomiointi, osatoteuttajien osaamisen hyödyntäminen ja sisäinen organisoituminen hankevaiheen mukaan, sisäinen ja ulkoinen viestintä, osatoteuttajavierailuiden ja yhteistyön kautta kasvanut ymmärrys muista koulutusorganisaatioista ja verkostoituminen niiden kanssa.

Haasteiksi tunnistettiin hankkeen loppuvaiheessa edelleen yrittäjä-kohderyhmän mukaan saannin haasteet, kohderyhmien erilaisuus koulutuksissa, asiantuntijoiden pienet työaikaprocentit ja näin yliopiston korostunut osuus muutamissa koulutuksissa, koulutusten osallistujien tavoittaminen, hankehenkilöstön vaihtuminen toteutuskauden aikana, loppuvaiheen hankintojen viivästyminen.

Parannettavaa ja muissa hankkeissa huomioitavaa koettiin olevan paperisten osallistujalomakkeiden kerääminen, kohderyhmien tarpeiden ja tavoitteiden parempi kohtaanto, hankintojen aikataulutus, sisäinen viestintä hankkeen loppuvaiheessa, viestinnän tulisi voida olla vähemmän sidottua koulutusorganisaatioiden omaan viestintään, laajempi näkyvyys maakunnallisissa medioissa, yrittäjäkohderyhmän koulutusten napakoittaminen, työaikaosuuksien parempi hyödyntäminen, vastuunjaon tasapuolisuus, hankesuunnittelun realistisuus, kuukausikirjeiden jatkuminen läpi hankeajan.

Toteuttajat kokivat hankkeen tavoitteet saavutetun pääosin, puutteita tunnistettiin erityisesti yrittäjäkohderyhmän tavoittamisessa ja hankesuunnitelman perustavanlaatuisissa haasteissa tätä kohderyhmää koskien (mm. koulutuksen pituus). Koulutusten koettiin niiden saaman palautteen ja toteuttajien kokemusten perusteella olleen laadukkaita ja lisäarvoa osallistujille antanutta. Aivan kaikkia hankesuunnitelman osa-alueita ei käsitelty yhtä kattavasti, muun muassa taloudellinen kestävyys ja biotalous jäivät vähemmälle. Koulutusten suunnittelu rakentui työelämatarpeiden kartoituksen perustalle ja tuotetut aineistot ja koulutusmuodot, kuten agenttitoiminta ovat juurrutettavissa oppilaitosten käyttöön.

Hankekokonaisuuden loppuarvioinnin tuloksena voidaan todeta, että henkilöstömäärältään ja toimenpiteiltään näin laajan hankkeen tulee olla keskitetysti hallinnoitu, mutta vastuita tulee jakaa osatoteuttajien ja henkilöstön kesken mahdollisuuksien mukaan. Keskitetty hallinto tukee sisäistä viestintää varsinkin, jos hankkeen aikana tapahtuu henkilöstömuutoksia, kuten nyt valitettavan usein tapahtui. Vastaavien hankkeiden toteutuksessa on tarpeen huomioida riittävän työajan varaaminen myös ”erityisasiantuntijoille”, sillä laajan hankekokonaisuuden etenemistä on vaikea kyetä seuraamaan pienellä resurssilla. Aikarajoitteesta kärsivät joko kokonaisuuden hahmottaminen tai asiantuntijatyö. Vaikka sisäistä viestintää toteutettiin monin kanavin, oli toisinaan haasteellista saada viestiä kulkemaan kaikille. Myös tässä henkilövaihdokset ja muun opetustyön vaatimukset asettivat rajoitteita ja mm. loppuarvioinnin vastauksissa näkyy, että vastaaja ei ole ollut tietoinen kaikista hankkeen toimenpiteistä ja niiden taustatyöstä. Hankkeessa oli varattuna laajahko hankintabudjetti, joista laajimman, Polkukartan toteutukseen liittyvän hankinnan kilpailutus viivästyi ja aiheutti hyvin loppupainotteisen työrupeaman. Onkin äärimmäisen tärkeää, että valmisteluvaiheen jälkeen kilpailutus suunnitellaan ja toteutetaan hallitusti.

Sisäisten ja ulkoisten kyselyiden ja laaduntarkkailun toimenpiteiden lisäksi hankkeen tukena toimi ohjausryhmä, joka tuki hankkeen etenemistä kiitettävästi. Ohjausryhmän kanssa käytiin jatkuvaa dialogia hankkeen toteuttamisesta. Jokaisessa tapaamisessa esiteltiin hankkeen työpakettien etenemistä ja käytiin keskustelua tulevista toimenpiteistä, samassa yhteydessä saatiin ohjausryhmän palaute ja kehitysehdotukset ja näiden perusteella hankkeen toteutusta tarkennettiin tarvittaessa. Hankkeen loppuvaiheessa kootussa palautteessa ohjausryhmän jäsenet arvioivat koko hankkeen toteutusta. Palautteen mukaan hankekokonaisuutta toteutettiin suunnitelman mukaan ja toiminta oli laadukasta ja kehittävää, huolimatta ESR-instrumentin asettamista haasteista, joista on hankkeessa selvitetty onnistuneesti. Hankkeessa on saatu aikaan runsas määrä pilotteja ja

opetussisältöjä. Yhteistyön rakentuminen oppilaitosten välille konkreettisella tavalla on ollut arvokasta, ja hanke on saanut hyvää näkyvyyttä, joten oppilaitokset varmasti tunnustetaan jatkossa paremmin kestävyysteemojen edistäjänä. Polkuja on totisesti avattu ja niiden kehittämistä jatketaan edelleen. Viestintää on tehty hankkeen aikana erinomaisesti, ja hankkeessa on ajateltu myös sitä, miten viestintä ja tekeminen jatkuu hankkeen jälkeenkin.

Projektipäälliköt arvioivat sisäisesti toimintaa saman kyselypatteriston kautta, johon henkilöstön puolivälipalautteet perustuivat. Arviointia toteutettiin hankkeen eri vaiheissa ja siinä esille nousivat seuraavat asiat, joihin on tärkeää kiinnittää huomiota:

1. Projektin tavoite ja tarve
2. Hallinnolliset asiat
3. Osatoteuttajien roolit ja vastuunjako
4. Hankehenkilöstön sitoutuminen ja sitouttaminen
5. Toimintatapojen selkeys
6. Yhteistyön sujuvuus ja toisilta oppiminen
7. Kohderyhmien tavoittaminen
8. Muutostilanteet ja ketterä toiminta

Projektipäälliköiden itsearvioinnissa ilmenivät paljolti samat asiat kuin koko hankehenkilöstön itsearvioinnissa. Hallinnollisten asioiden selkeyttä pidettiin merkittävänä, rahoittajan kanssa tulisi olla sujuva yhteistyö ja mahdollisiin muutoksiin tulisi reagoida riittävällä nopeudella, jotta hanke voi edetä tavoitteiden mukaan suunnitellussa aikataulussa. Käynnistysvaiheessa on tärkeä luoda yhteinen näkemys ja toimintatavat tavoitteen saavuttamiselle. Projektipäälliköiden mukaan hankkeelle oli selkeä tarve ja tavoite, joka oli tunnistettu kaikissa koulutusorganisaatioissa ja näin ollen siihen oli helppo sitoutua. Isossa hankkeessa on tärkeää, että vaikka yhdellä osatoteuttajalla on selkeä vetovastuu hankkeesta, on kuitenkin vähintään yhtä tärkeää keskustella ja sopia kaikkien osatoteuttajien rooleista ja vastuista. Hankkeen edetessä tunnistettiin, että tähän olisi voinut käyttää enemmän aikaa ja sopia vielä tarkemmin asioista ja toimintatavoista. Hankehenkilöstön rooli oli merkittävä tavoitteen onnistumisen kannalta. Hankkeen aikana henkilöstö muuttui jonkin verran ja osa hankehenkilöstöstä ei voinut käyttää hankkeeseen varattuja resursseja, tämä vaikutti jonkin verran tiimien toimintaan. Alussa tehty lähtökohta-analyysi auttoi yhteisen näkemyksen syntymistä ja toimintatapojen muodostamista ja oli edellytys hankkeen tulosten saavuttamiselle. Kohderyhmät

oli määritelty tarkasti, osaa heistä oli vaikea tavoittaa ja sitouttaa koulutuksiin. Opiskelijat tavoitettiin, mutta heidän sitouttamisensa oli osin haastavaa, koska hankkeen koulutuksiin osallistumisista ja suorittamisesta ei saanut opintosuorituksia. Jatkossa opiskelijakohderyhmän tarkoituksenmukaisuutta tulisi tarkastella uudelleen, opiskelijan opintoaika ja opintosisällöt ovat rajoitettuja, lähtökohtaisesti opintosuunnitelmiin voi sisällyttää sellaisia opintoja, jotka tuottavat osaamisen lisäksi myös opintosuorituksia. Yhteistyötä pidettiin erittäin onnistuneena, monen organisaation hankkeissa on vaarana, että jokainen työstää hanketta yksin ja lopussa kootaan tulokset. Tässä hankkeessa yhteistyö oli jatkuvaa ja asioita tehtiin aidosti yhdessä. Opetustiimeissä tehtiin yhteissuunnittelua ja suunnitelmia päivitettiin tarpeen mukaan. Hankehenkilöstö toimi proaktiivisesti ja reagoi ketterästi eri asioihin. Hankehenkilöstön osaaminen kehittyi hankkeen kuluessa.

Vaikka toteutuksen aikana ilmenneistä haasteista on tarpeen ottaa oppia, voidaan myös todeta, että hankkeen lopputuloksena toteutettiin tavoitteita vastaava koulutustarjonta, jolla on ollut maakunnallista vaikutusta kohderyhmissään, ja jonka voidaan realistisesti arvioida juurtuvan jatkuvaan käyttöön osatoteuttajaorganisaatioissa ja laajemminkin.

Pohdintaa ja jatkokehitysideoita

Pilottikoulutukset herättivät osallistujissa kiinnostusta ja ne todettiin sisällöiltään ja toteutukseltaan laadukkaiksi ja toimiviksi. Pilottikoulutusten tuli olla eri toimialoille sopivia, minkä vuoksi osa asioista jouduttiin esittämään yleisemmällä tasolla ja saattoi näin estää täysimittaisen hyödyntämisen yrityksen toiminnan kehittämiseksi. Tämän vuoksi jatkokehitysmahdollisuutena voisi olla toimialakohdennettujen koulutusten tai sparrausohjelmien toteuttaminen tavalla, jossa yritykset voisivat keskittyä liiketoimintansa tietyn osa-alueen kehittämiseen.

Koulutusten aikana tuli selkeästi esille myös kuluttajien rooli yritystoiminnan ohjaajina. Valtakunnallisessa keskustelussa on esitetty erilaisia ratkaisuja muun muassa energiakriisiin ja talouden taantumaa, miten ihmiset voisivat pitää yllä kulutusta. Tai kuinka metsien hiilinielut ovat pienentyneet ja niitä on kyettävä kasvattamaan. Kuitenkaan metsiemme nielut eivät kykene kompensoimaan kasvavaa kulutusta ja äärimmäisen tärkeää olisi vähentää sitä. Kiertotalousratkaisut ja kestävä liiketoiminta eivät juuri auta, mikäli kulutus jatkaa kasvuaan. Tämän vuoksi olisi tärkeää ja mielenkiintoista tukea kuluttajien tietoisuutta ja valintojen kestävyyttä sekä niitä edistäviä yhteiskunnallisia ja sosiaalis-kulttuurisia muutoksia.